

PRZEMYSŁAW PAWLAK

Bytom

<https://orcid.org/0009-0007-6124-3419>

przemekpaw831@gmail.com

Opat Adalbert Kurzeja OSB (1920–2016) – życie i posługa

1. Rodzinne korzenie – 2. Droga do kapłaństwa – 3. Mnich opactwa Maria Laach –
4. Twórczość naukowa – 5. Działalność w ramach odnowy liturgicznej *Vaticanum Secundum*

Historia po wielokroć jest utkana z życia poszczególnych ludzi, którzy żyjąc i działając na przestrzeni wieków, często w niepozorny sposób, doprowadzają do znanego nam biegu wydarzeń. W historii Śląska odnajdziemy wiele takich osób, które, często niedostrzegane, są jednak nieprzeciętne. Duża ich część niestety ulega zapomnieniu i pozostaje niedoceniona. Z pewnością do takich osób należał o. Adalbert Kurzeja OSB. Urodził się 24 listopada 1920 r. w Kuźni Raciborskiej. Tam wzrastał i dojrzewał. W 1939 r. po uzyskaniu matury rozpoczął studia teologiczne we Wrocławiu. Jego formację w biskupim alumnacie przerwała wojna. Świecenia kapłańskie przyjął w 1951 r. Później stał się członkiem zakonu benedyktynów w niemieckim opactwie Maria Laach, położonym około 25 km na zachód od Koblencji. Uzyskał stopień doktora liturgiki. Uczestniczył w pracach Niemieckiego Instytutu Liturgicznego, zajmując się tłumaczeniem ksiąg liturgicznych. Był zaangażowany na wielu płaszczyznach w sprawę pojednania polsko-niemieckiego. W 1977 r. został wybrany na opata swojego konwentu. Funkcję tę sprawował do 1990 r. Po przejściu na emeryturę dalej pozostawał aktywny i zaangażowany w wiele dzieł. Zmarł w 2016 r.

Jego życie przepełnione było różnymi aktywnościami: począwszy od działań naukowych, aż po zaangażowanie na rzecz pojednania polsko-niemieckiego. Celem artykułu jest ukazanie syntetycznego życiorysu o. Kurzei,

z uwzględnieniem głównie jego działalności naukowej i twórczości w tymże zakresie¹.

1. Rodzinne korzenie

Franz Kurzeja, bo takie było świeckie imię o. Adalberta, urodził się 24 listopada 1920 r. w Kuźni Raciborskiej. Na początku XX w. była to mała wioska, nieskupiająca tak jak dziś 5 tys. mieszkańców. Początkowo miejscowość nosiła nazwę Segenberger Hammer, a później Ratiborer Hammer. Jako rok powstania miejscowości przyjmuje się 1641. Wtedy to zostało utworzone na karczowisku leśnym Potępa przez księcia raciborskiego Octaviana von Segenberga małe osiedle hutnicze. W drugiej połowie XIX w. fabrykant Anton Magnus Scheonawa² założył w miejscowości duży zakład przemysłowy, wokół którego powstało osiedle *Hoffnungshütte*. Warto wspomnieć, że we wsi znajdowała się szkoła podstawowa oraz kościół, który do 1891 r. był filią parafii w Markowicach (obecnie dzielnica Raciborza)³.

Pierwszy obiekt sakralny w Kuźni Raciborskiej powstał w 1646 r. dzięki staraniom hrabiego Georga Oppersdorfa. Zbudowana wówczas kaplica pw. św. Marii Magdaleny została rozbudowana w latach 1771–1783 pod nadzorem ks. Szymona Kalemby, przy której z czasem ustanowiono odrębnego kapelana. W 1830 r. przy kaplicy wzniesiono budynek plebanii, przeznaczony dla kapłana sprawującego nabożeństwa⁴. 23 czerwca 1892 r. lokalnia otrzymała status samodzielnej parafii, a pieczę nad nią powierzono ks. Richardowi Hamplowi⁵. Rok 1902 przyniósł rozpoczęcie prac budowlanych nad murowaną świątynią, którą w stylu romańskim

¹ Niniejszy artykuł stanowi fragment pracy magisterskiej pod tytułem: *Opat Adalbert Kurzeja OSB (1920–2016) jako przedstawiciel odnowy liturgicznej Kościoła oraz orędownik niemiecko-polskiego pojednania*, obronionej w 2022 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego. W 2023 r. uzyskała ona wyróżnienie w XXXIII edycji konkursu o Nagrodę im. Jana i Wojciecha Wawrzynków Instytutu Śląskiego na najlepszą pracę magisterską poświęconą dziejom politycznym, kulturze i problemom społecznym Śląska.

² Anton Magnus Scheonawa (1810–1888) był ewangelikiem, a jego przodkowie pochodzili z rodu von Sobeck. Po śmierci rodziców opiekę nad nim powierzono mistrzowi budowlanemu Degenhardtowi z Rud. Po ukończeniu edukacji został mianowany królewskim radcą komercyjnym, a z czasem przejął w Kuźni Raciborskiej pocysterską kuźnicę, którą przekształcił w nowoczesną hutę. W 1847 r. ożenił się z Marią Wilhelminą Schultze, z którą doczekał się 12 potomstwa. Do dnia dzisiejszego na parafialnym cmentarzu w Kuźni Raciborskiej znajduje się jego grobowiec. Zob. Bartosz Kozina. 2009. „Prekursor kuźniańskiego przemysłu”. *Historia Lokalna* 3 (2): 14–15.

³ Piotr Górecki. 2017. *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*. Gliwice – Opole: Redakcja Wydawnictwa Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 108.

⁴ Górecki. 2017. *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*, 108.

⁵ Archiwum parafii św. Marii Magdaleny w Kuźni Raciborskiej (dalej: AP Kuźnia Rac.). [Bez sygn.]. *Kronika parafii św. Marii Magdaleny w Kuźni Raciborskiej*. T. 1, 59.

zaprojektował Ludwig Schneider⁶. Kościół został benedykowany 11 października 1903 r. przez ks. proboszcza Hampla. Uroczystego poświęcenia świątyni dokonał 1 lipca 1917 r. bp Karl Augustin⁷.

W rodzinnym mieście opata Kurzei istniały również dwa klasztory, które należały do Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej. Siostry prowadziły przedszkole dla dzieci oraz wychowywały młode pokolenie dziewcząt, ucząc je szycia, gotowania i prac domowych. Roztaczały także opiekę nad chorymi parafianami i opiekowały się osobami starszymi, które nie mogły liczyć na wsparcie z innej strony. Pomocą swoją służyły również duszpasterzom, udzielając się w pracach przy parafii. Pierwszy z klasztorów, któremu patronował św. Józef (*Josefstift*), powstał w 1905 r., a drugi klasztor, pw. NMP (*Mariienstift*), powstał w 1930 r.⁸ Pierwszy klasztor zamknięto w 1946 r.⁹ W 1959 r. siostry z drugiego klasztoru zostały przez władze państwowe wysiedlone do klasztoru w Leśnicy.

Kościół katolicki nie był jedyną wspólnotą wyznaniową mozaiki społecznej znad Rudy. W Kuźni Raciborskiej mieszkali także Żydzi oraz ewangelicy (np. cała rodzina Scheonawów). Ewangelicy posiadali swój kościół, który poświęcony został 8 grudnia 1932 r.¹⁰ Po II wojnie światowej, gdy wszyscy ewangeliccy opuścili Kuźnię, zbór – z nakazu władzy ludowej – został rozebrany.

Franz Kurzeja przyszedł na świat 24 listopada 1920 r. jako syn Paula i Agnes Kurzejów¹¹. Ojciec Franza – Paul (17 lipca 1875 – 22 czerwca 1962) – był z zawodu rzeźnikiem i prowadził przy swoim domu (obecnie Plac Mickiewicza 11) sklep mięsny¹². Matka późniejszego opata z Maria Laach – Agnes z domu Pietsch (19 października 1885 – 4 kwietnia 1968), która wyszła za mąż za Paula 22 września 1907 r.¹³, zaj-

⁶ 1968. *Rocznik kościelny Śląska Opolskiego*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża, 125.

⁷ AP Kuźnia Rac. [Bez sygn.]. Kronika parafii św. Marii Magdaleny w Kuźni Raciborskiej. T. 1, 22.

⁸ Archiwum Domu Prowincjalnego Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny w Leśnicy. [Bez sygn.]. Kronika klasztoru NMP w Kuźni Raciborskiej 1939–1959.

⁹ Zob. Andrzej Szymański. 2008. Zabór Domu Dziecka „Caritas” w Kuźni Raciborskiej przez władze komunistyczne 6 listopada 1946 r. W *Problemy własności w ujęciu historyczno-prawnym*. Red. Ewa Kozerska, Andrzej Szymański, Piotr Sadowski, 95–103. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

¹⁰ *Krótki zarys historii parafii w Kuźni Raciborskiej* (26.03.2023). <https://www.parafiakuźnia.pl/historia>.

¹¹ Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Kuźni Raciborskiej (dalej: USC Kuźnia Rac.). [Bez sygn.]. Urodzenia. Kuźnia Raciborska 1920–1923. Akt urodzenia nr 88 Franza Kurzei z 27 listopada 1920 r.

¹² USC Kuźnia Rac. [Bez sygn.]. Zgony. Kuźnia Raciborska 1962 r. Akt zgonu nr 22 Pawła Kurzei z 22 czerwca 1962 r.; wywiad przeprowadzony z Różą Kurzeją, siostrą opata Adalberta (3.08.2017).

¹³ USC Kuźnia Rac. [Bez sygn.]. Śluby. Kuźnia Raciborska 1907 r. Akt ślubu nr 14 Agnes i Paula Kurzejów z 22 września 1907 r.

mowała się gospodarstwem domowym i wychowaniem 9 dzieci¹⁴. W rodzinie, oprócz Franza, było jeszcze 2 chłopców i 6 dziewcząt: Paul, Anna, Albert, Elfriede, Augusthe, Magdalehne, Rosel (Róża) i Hedwig. Poza Różą, Magdaleną i Augustą wszyscy z rodu Kurzejów spędzili swoje dorosłe życie w Niemczech.

Franz Kurzeja został ochrzczony trzy dni po narodzeniu, tj. 27 listopada 1920 r.¹⁵ Szafarzem sakramentu był miejscowy proboszcz – ks. Anton Smykalla, a matką chrzestną była krewna ze strony matki – Luise Brzoska. Młody Franz uczęszczał do szkoły podstawowej w Kuźni Raciborskiej, która znajdowała się w pobliżu kościoła parafialnego. Przyszły opat z Maria Laach był spokojnym i uzdolnionym chłopcem. Ciekawy świata żywo interesował się historią lokalną. Po latach, kiedy sam wspominał dom rodzinny, z szacunkiem mówił o swoich rodzicach, akcentując ich pobożność, pracowitość i skromność¹⁶.

2. Droga do kapłaństwa

Po ukończeniu szkoły podstawowej w Kuźni Raciborskiej Franz Kurzeja w 1931 r. rozpoczął edukację w Królewskim Gimnazjum Ewangelickim w Raciborzu¹⁷. Szkoła znajdowała się w budynku po siostrach dominikankach, sekularyzowanych w 1810 r.¹⁸ Pierwszą przeoryszą tego klasztoru była świątobliwa Eufemia (Ofka) Raciborska – córka księcia Przemysława. Gimnazjum raciborskie założono 5 czerwca 1818 r.¹⁹ Szkoła ta wykształciła wielu wybitnych ludzi: Jana Kasprowicza²⁰, Józefa Rostka²¹,

¹⁴ USC Kuźnia Rac. [Bez sygn.]. Zgony. Kuźnia Raciborska 1968 r. Akt zgonu nr 10/1968 Agnieszki Kurzei z 5 kwietnia 1968 r.

¹⁵ AP Kuźnia Rac. [Bez sygn.]. Księga chrztów 1884–1945. Akt chrztu Franza Kurzei nr 66/1920.

¹⁶ Wywiad przeprowadzony z Różą Kurzeją, siostrą opata Adalberta (3.08.2017).

¹⁷ Archiv der Abtei Maria Laach (dalej: AML). [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Biografische Notizen von Dr. Adalbert Kurzeja.

¹⁸ Jan Burek. 1981. Dzieje Raciborza od czasów piastowskich do 1741 r. W *Racibórz. Zarys rozwoju miasta*. Red. Jan Kantyka, 49. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.

¹⁹ Paweł Newerla, Robert Lasak. *Jubileusz 200-lecia Królewskiego Ewangelickiego Gimnazjum* (17.01.2020). <https://www.raciborz.com.pl/2019/04/06/jubileusz-200-lecia-krolewskiego-ewangelickiego-gimnazjum.html>.

²⁰ Jan Kasprowicz (1860–1926) – wybitny polski poeta, przedstawiciel nurtów symbolizmu, naturalizmu i ekspresjonizmu. Oprócz gimnazjum w Raciborzu uczył się także w Poznaniu, Opolu i Inowrocławiu. Ostatnie lata życia spędził w Zakopanem, gdzie zmarł 1 sierpnia 1926 r. i tam też został pochowany. Zob. Stefan Kołaczkowski. 1924. *Twórczość Jana Kasprowicza*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.

²¹ Józef Rostek (1859–1929) – wybitny lekarz, współtwórca i redaktor „Nowin Raciborskich”, którego pierwszy numer ukazał się w 1889 r. Należał do Ligi Narodowej. Założył kilka stowarzyszeń

bpa Józefa Gawlinę²², Emanuela Smołkę²³, bł. ks. Emila Szramka²⁴ oraz ks. Antoniego Korczoka²⁵.

W klasie Franza Kurzei do matury dotrwało 9 młodzieńców. Poza nim byli to: Ewald Behr, Herbert Kaistra, Georg Opalla, Johannes Ottinger, Heinrich Püschel, Alfred Quasigrech, Georg Willschek oraz Heinz Wloka. Z dziennika maturalnego z 1939 r. dowiadujemy się o cechach charakteru opata Kurzei. Był uczniem utalentowanym i dobrym, w nauce bardzo sumiennym i pracowitym, aktywnym w zajęciach, a w gronie swoich rówieśników – otwartym, skromnym oraz przyjacielskim. Autor opisu wymienia także jego cechy: „Obowiązkowy, niezawodny, zawsze przygotowany, towarzyski”²⁶. Jako młody człowiek opat Kurzeja był żywo zainteresowany otaczającym go światem. Wykazywał także talent do języków obcych²⁷ (przy pisaniu pracy doktorskiej musiał wykazać się dobrą znajomością języka łacińskiego).

28 listopada 1938 r. młodzieniec wystąpił z prośbą o dopuszczenie go do egzaminu maturalnego, który przeprowadzono od 23 stycznia 1939 r. Analizując oceny otrzymane w czasie nauki i na maturze, można dostrzec błyskotliwość umysłu późniejszego opata. W gimnazjum uczęszczał na lekcje z języka greckiego, łaciny, języka niemieckiego, języka francuskiego, religii, historii, matematyki, fizyki, chemii, biologii, muzyki, przygotowania do życia (*Lebensübungen*), kaligrafii, sztuki i geografii. Zajęcia z wychowania fizycznego obejmowały: boks, gimnastykę, gry zespołowe i lekko-

społecznym, m.in. Śląskie Towarzystwo Pomocy Nauk. Uehonorowany Orderem „Odrodzenia Polski”. Zob. *Dr med. Józef Rostek* (12.02.2020). <https://www.naszraciborz.pl/site/art/0-0-/4613.html>.

²² Bp Józef Gawlina (1892–1964) – od 1933 r. biskup połowy Wojska Polskiego. Podczas wojennej zawieruchy pełnił swoją funkcję na terenie ZSRR i w Wielkiej Brytanii. Brał udział w bitwie pod Monte Cassino. Po wojnie odpowiedzialny był za posługę duszpasterską wśród Polonii zagranicznej. Zob. Władysław Bochnak. 1989. *W służbie Bogu i ludziom. Sylwetki Ślązaków*. Marki-Struga: Michalineum, 200–211.

²³ Emanuel Smołka (1820–1854) – polski działacz niepodległościowy, jeden z redaktorów „Dziennika Górnos Śląskiego”. Zob. *Emanuel Smołka – patron Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu* (12.02.2020). <https://www.bibliotekarzopolski.pl/bo62-16.html>.

²⁴ Bł. ks. Emil Szramek (1887–1942) – kapłan diecezji katowickiej, członek tamtejszej kapituły katedralnej, proboszcz parafii mariackiej w Katowicach, społecznik, filantrop i historyk. W czasie II wojny światowej osadzony został w KL Dachau, gdzie zmarł w 1942 r. Zob. Bochnak. 1989. *W służbie Bogu i ludziom*, 191–199.

²⁵ Ks. Antoni Korczok (1891–1941) – kapłan archidiecezji wrocławskiej, proboszcz parafii NMP Wspomożenia Wiernych w podgliwickiej Sośnicy, społecznik i gorliwy duszpasterz śląski. Aresztowany przez Gestapo, został więźniem KL w Dachau, gdzie zginął śmiercią męczeńską. Zob. Bogdan Snoch, 2006. *Górnos Śląski leksykon biograficzny. Suplement do wydania drugiego*. Katowice: Muzeum Śląskie, 61.

²⁶ Archiwum Zespołu Szkół Ekonomicznych w Raciborzu (spuścizna po Archiwum Królewskiego Gimnazjum Ewangelickiego w Raciborzu; dalej: AZSE Racibórz). [Bez sygn.]. Reifeprüfung – Ostern 1939.

²⁷ Wywiad przeprowadzony z Różą Kurzeją, siostrą opata Adalberta (3.08.2017).

atletykę. Na świadectwie maturalnym w ocenach z języków i przedmiotów ścisłych dominowały dwójki, czyli oceny dobre, ale były także i jedynki, tj. najlepsze noty w niemieckim systemie oceniania²⁸. W szkolnym korytarzu na ścianie wisiał obraz przedstawiający kościół opactwa Maria Laach. Franz po latach wspominał z sentymentem, że obraz ten w jakiś sposób wywarł wpływ na jego decyzję wstąpienia do zakonu benedyktynów i wybór właśnie opactwa Maria Laach²⁹.

Ważnym miejscem dla młodzieńca stało się dawne opactwo cystersów w Rudach. W czasach jego młodości znajdowała się tam rezydencja książąt raciborskich z rodziny von Hohenlohe-Schilingsfürst – *Herzogów von Ratibor und Corvey*³⁰. Siostra Róża wspominała, jak młody Franz z zamiłowaniem spędzał w Rudach długie niedzielne popołudnia, gdzie udawał się na rowerze³¹. Odpoczywał najczęściej nad jeziorem zamkowym w pocysterskim parku, snując plany co do przyszłego wyboru drogi życiowej. Nie bez znaczenia było i to, że stryj Franza – o. Stanisław (Karol) Kurzeja, najstarszy brat ojca – należał do wspólnoty cystersów w podkrakowskiej Mogile³². O głębokiej więzi z Rudami świadczyć może i to, że w okresie nauki gimnazjalnej zafascynowała go historia tamtejszego opactwa napisana przez Augusta Potthasta³³. Kiedy w bibliotece szkolnej odnalazł wspomnianą książkę, aby mieć swój własny egzemplarz, przepisał ją ręcznie dla siebie³⁴.

Kurzeja był też związany z ks. Emilem Jatzkiem (rodem z Raciborza) – proboszczem parafii w Rudach. Zachował się list ks. Jatzka do młodego studenta teologii z 8 sierpnia 1947 r. Można przypuszczać, że proboszcz z Rud wspierał alumna w czasie jego studiów we Wrocławiu. List zawiera opis spalenia kościoła w Rudach przez Rosjan wkraczających na ziemię raciborską. Znając zamiłowanie młodzieńca do lokalnej ojczyzny, a także do Rud, proboszcz pisał o wojennych wydarzeniach dotyczących zniszczenia byłego opactwa cystersów i kościoła parafialnego³⁵.

²⁸ AZSE Racibórz. [Bez sygn.]. Reifeprüfung – Ostern 1939.

²⁹ Marius Linnenborn. 2016. „Abt Dr. Adalbert Kurzeja verstorben”. *Schlesien in Kirche und Welt* 43 (2): 54.

³⁰ Jan Kopiec. 2009. Rudy po sekularyzacji opactwa. W *Cystersi w Rudach*. Red. Franciszek Wolnik, 163. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.

³¹ Wywiad przeprowadzony z Różą Kurzeją, siostrą opata Adalberta (3.08.2017).

³² AML. [Bez sygn.]. Korrespondenz von Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 1: 2000–2015. List opata Adalberta Kurzei do s. Edyty Wójcik OSB z 12 maja 2014 r.

³³ August Potthast. 1856. *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*. Leobschütz: Verlag von Rudolf Bauer.

³⁴ Wywiad przeprowadzony z ks. Helmutem Sobeczką (17.05.2017).

³⁵ AML. [Bez sygn.]. Korrespondenz zu Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 1: A–J. List ks. Emila Jatzka do Franza Kurzei z 8 sierpnia 1947 r. Por.: Piotr Górecki. 2015. *Duszpasterstwo w archidiecezji wrocławskiej w czasie II wojny światowej* (wybrane przykłady aktywności duszpa-

Po ukończeniu gimnazjum raciborskiego młodzieniec zgłosił się jesienią 1939 r. do wrocławskiego seminarium duchownego. Podczas studiów mieszkał w budynku Arcybiskupiego Konwiktu Teologicznego (*Marianum*). Wspólnota seminaryjna nie była wtedy duża i liczyła zaledwie 72 kleryków³⁶, a rok później nieco więcej, bo 80 kandydatów do kapłaństwa³⁷. Rektorem seminarium był ks. Paul Ramatschi, a dyrektorem konwiktu – ks. Karl Kartner. Za edukację kleryków odpowiadali: w budynku *Marianum* – ks. Franz Scholz, a w sąsiednim konwikcie *Georgianum* – ks. Erich Kleineidam (Kurzeja przez wiele lat prowadził z nim prywatną korespondencję)³⁸. Jednym z kolegów młodego alumna był późniejszy kard. Leo Scheffczyk³⁹. Studia we Wrocławiu trwały niecały rok (był jeszcze obecny na święceniach biskupich Josepha Ferchego). Po zmobilizowaniu do wojska początkowo przebywał w Gliwicach, gdzie w trybie przyspieszonym odbył szkolenie wojskowe⁴⁰. Kiedy w 1941 r. Niemcy napadły na ZSRR, został od razu wysłany na front wschodni. Z frontu wschodniego, wraz z wycofaną częścią oddziałów, trafił na południe Francji, a następnie do Włoch, gdzie po zakończeniu wojny trafił do obozu jenieckiego w Tarencie (Apulia). Z obozu zwalniani byli kolejno Austriacy, żołnierze niemieccy z amerykańskiej strefy okupacyjnej, później brytyjskiej i na końcu francuskiej. Na samym końcu pozostali już tylko ci pochodzący z Górnego Śląska (około 100). Powrót do domu był niemożliwy. Kurzeja zgłosił się więc jako ochotnik do odgruzowania zniszczonego w czasie działań wojennych opactwa Monte Cassino, gdzie pracował od 28 lutego do 15 września 1946 r.⁴¹ W pamięci przyjaciół Kurzei żywa jest opowieść o jego ocaleniu podczas odgruzowywania opactwa, kiedy to w czasie pracy zapadły się pod nim ruiny klasztoru. Spadając w dół, wezwwał wstawiennictwa św. Benedykta. Nagle zauważył wystającą belkę i chwytając się jej, ocalił swoje życie. Być może wydarzenie to wpłynęło na wybranie właśnie

sterskiej). W *Tragedia górnośląska w miejscowościach podopolskich – 1945*. Red. Piotr Górecki, 27–47. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

³⁶ 1939. *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*. Breslau: Kanzlei der Erzbischöflichen Kurie, 184–186.

³⁷ 1940. *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1940*. Breslau: Kanzlei der Erzbischöflichen Kurie, 124–126.

³⁸ 1939. *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*, 28.

³⁹ Kard. Leo Scheffczyk (1920–2005) pochodził z Zabrze i był rówieśnikiem o. Kurzei. Po wojnie kontynuował studia teologiczne we Fryzynie wraz z Josephem Ratzingerem. Jako profesor teologii wykładał na uniwersytetach w Monachium i Tybindze. Był wicerektorem seminarium w Königstein im Taunus. Papież Jan Paweł II podniósł go do godności kardynała. Zob. *Kard. Leo Scheffczyk nie żyje* (15.03.2020). <https://www.ekumenizm.pl/religia/inne/kardynal-leo-scheffczyk-nie-zyje>.

⁴⁰ Adalbert Kurzeja. 2005. *Mein Weg zum Maria Laach*. Maria Laach: Abtei Maria Laach, 3.

⁴¹ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Zaświadczenie pracy dla Franza Kurzei jako ochotnika na Monte Cassino.

zakonu benedyktynów. Na jego biurku stał zawsze mały krzyż wykonany z drewna framugi okiennej z klasztoru Monte Cassino⁴².

Po zakończeniu prac młody Franz wyruszył do Rzymu. Tam 3 grudnia 1946 r. wstąpił do *Collegium Germanicum et Hungaricum*⁴³. Na formację seminaryjną składały się: formacja intelektualna, duchowa i pastoralna, w czasie której przyjął cztery święcenia niższe (ostiariat, egzorcystat, akolit, lektorat) i trzy święcenia wyższe (subdiakon, diakonat i prezbiterat). Święceń prezbiteratu udzielił mu 10 października 1951 r. abp Luigi Traglia, późniejszy kardynał i wikariusz diecezji rzymskiej⁴⁴.

28 września 1951 r., przed obchodem swoich prymicji, Franz wysłał list do swojej rodziny na Górnym Śląsku. Opisuje w nim emocje i przeżycia, które towarzyszyły mu w tych dniach. Wzywając Ducha Świętego, prosił, by zawsze wraz z kolegami pozostał wierny przyrzeczeniom, które za kilka dni złoży. Z rodzeństwa do Rzymu przybyli wtedy tylko Albert i Elfriede, o czym również informował w liście. Z wdzięcznością wspominał rodziców, których modlitwie zawdzięczał w dużym stopniu swoje powołanie. Nie mogąc klęknąć przed nimi osobiście, prosił ich (tak jak to czyni się w dniu prymicji) o błogosławieństwo⁴⁵.

Mszę prymicyjną Kurzeja odprawił nazajutrz po święceniach – 11 października 1951 r. o godz. 7.00 w katakumbach watykańskich nad grobem św. Piotra. Sam wybrał to miejsce, aby przez wstawiennictwo św. Piotra prosić o błogosławieństwo dla wszystkich swoich bliskich. 26 października 1951 r. ks. Franz napisał do domu kolejny list, w którym zawarł pragnienie prowadzenia swojego życia według woli Chrystusa. Jako „drugi Chrystus” (*alter Christus*) chciał codziennie ofiarować swoje życie i umierać, aby stać się doskonałą ofiarą. W liście pisał także, że funkcję diakona na prymicach pełnił ks. Wollny – wikariusz z Raciborza⁴⁶. Obecny był również ówczesny opat z Krzeszowa, diakon Adam Kocur⁴⁷ oraz około 40 gości.

⁴² AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Totenchronik Abt em. Adalbert Kurzeja OSB; wywiad przeprowadzony z Elżbietą Chroboczek, przyjaciółką opata Kurzeja (3.08.2017).

⁴³ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Świadcstwo przyjęcia na studia w *Collegium Germanicum et Hungaricum*.

⁴⁴ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Świadcstwo święceń prezbiteratu z 13 października 1951 r.

⁴⁵ Archiwum Prywatne Rozalii Kurzei (dalej: AP Kurzeja). [Bez sygn.]. Korespondencja o. Adalberta Kurzei do siostry 1945–2015. List o. Kurzei do rodziny z 26 października 1951 r.

⁴⁶ Prawdopodobnie chodzi o ks. Alojzego Wolnego, późniejszego proboszcza z Samborowic.

⁴⁷ Ks. Adam Kocur (1894–1965) – krajan o. Kurzei, w latach 1928–1939 prezydent Katowic. Po II wojnie światowej podjął studia teologiczne w Rzymie, przyjmując w 1951 r. święcenia kapłańskie. Przez wiele lat pełnił funkcję kanclerza kurii w duszpasterstwie dla Polonii w Niemczech. Drogi życia tych dwóch wielkich ludzi z Kuźni Raciborskiej w wielu momentach są zadziwiająco podobne,

3. Mnich opactwa w Maria Laach

W 1952 r. ks. Franz Kurzeja wstąpił do zakonu benedyktynów. Po uzyskaniu wszelkich wymaganych zgód od swoich przełożonych diecezjalnych, jako kapłan diecezji rzymskiej zwrócił się do opata klasztoru w Maria Laach z prośbą o przyjęcie go do konwentu. Opatem był wówczas o. Basilius Ebel OSB – w latach 1946–1966 przełożony opactwa Maria Laach (wcześniej był opatem opactwa św. Macieja w Trewirze). Początkowo przyszły zakonnik nosił się z myślą wstąpienia do wspólnoty benedyktynów z konwentu w Krzeszowie, którzy w 1940 r. osiedlili się w Bad Wimpfen nad Nekarem⁴⁸. Ostatecznie zdecydował się na Maria Laach, mając w pamięci obraz tamtejszego kościoła, jaki wisiał na jednej ze ścian raciborskiego gimnazjum.

W archiwum opactwa Maria Laach znajduje się niewielka pozycja o. Kurzei, nosząca tytuł *Mein Weg zum Maria Laach*. Na prawie 9 stronach opisał on swoje losy wojenne, czas spędzony na Monte Cassino, a także początki swojego pobytu w Rzymie. Pisał m.in. o ważnej wizycie opata Ildefonsa Rei OSB, który w celi św. Benedykta sprawował dla ochotników na Monte Cassino Mszę św. Tam także spotkał o. prof. Adalberta Metzingera OSB, wykładowcę rzymskiego *Anselmianum*. Książką, która wywarła na nim duże wrażenie, a jaką przeczytał na „górze św. Benedykta”, był komentarz do *Reguły* św. Benedykta⁴⁹, który napisał opat Ildefons Herwegen OSB, wybitny liturgista i opat Maria Laach w latach 1913–1946⁵⁰. To za jego czasów Maria Laach stało się ważnym miejscem odnowy liturgii. Z pewnością spotkania te i lektury wpłynęły na pragnienie Kurzei, by wstąpić właśnie do benedyktynów.

Po odbyciu postulatu i nowicjatu młody mnich złożył pierwszą profesję czasową. Nowicjat trwał 1,5 roku, a na jego początku miały miejsce obłóczyny i przyjęcie nowego imienia zakonnej – Adalbert⁵¹. Złożenie profesji zakonnej, wraz ze

a ich więzy przyjaźni do końca życia ks. Kocura były bardzo silne. Zob. Danuta Sieradzka. 1992. *Prezydent Katowic w latach 1928–1939 Adam Kocur*. Katowice: Muzeum Historii Katowic.

⁴⁸ Linnenborn. 2016. „Abt Dr. Adalbert Kurzeja verstorben”, 54.

⁴⁹ Kurzeja. 2005. *Mein Weg zum Maria Laach*, 3.

⁵⁰ Ildefons Herwegen. 1944. *Sinn und Geist der Benediktinerregel*. Einsiedeln: Verlagsanstalt Benziger. Kolegą szkolnym opata był Konrad Adenauer, późniejszy kanclerz Niemiec, któremu opat Herwegen w czasie II wojny światowej udzielił w Maria Laach schronienia.

⁵¹ W Polsce imię to utożsamiane jest z imieniem Wojciech. Dokonało się to na podstawie życia św. Wojciecha, który w młodym wieku został oddany na wychowanie do Magdeburga pod opiekę bpa Adalberta. Podczas sakramentu bierzmowania przyszły biskup Pragi przyjął imię Adalbert. Zob. Józef Koskowski. 1997. *Św. Wojciech Adalbert Sławaniłowicz (ok. 956–997)*. Biskup praski, mnich benedyktyński, misjonarz wielu narodów, patron Polski, patron kilku archidiecezji i diecezji oraz Akcji Katolickiej w Polsce. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 9.

ślubem *stabilitas loci*, miało miejsce 11 lutego 1954 r., a profesja wieczysta odbyła się 19 sierpnia 1956 r.⁵²

„Opactwo nad jeziorem”, czyli Maria Laach⁵³, powstało w 1093 r.⁵⁴ Jego fundatorem był Henryk II, książę Laach, wraz z małżonką, Adelajdą. Pierwszym opatem i przeorem klasztoru był o. Gilbert. W początkach Maria Laach pozostawało filią Affligem w Brabancji Flamandzkiej, a niezależnym ośrodkiem benedyktyńskim stało się w 1138 r. Wtedy to papież Innocenty II zatwierdził niezależne opactwo. Rozwój życia zakonników św. Benedykta zakończył się w Maria Laach w 1802 r., kiedy to wojska francuskie zajęły klasztor i wypędziły z niego mnichów⁵⁵. W 1864 r. klasztor przejęli niemieccy jezuici. Ich pobyt nie trwał jednak długo, gdyż już 9 lat później (w 1873 r.), tj. w czasie *Kulturkampfu*, zostali wydaleny z Niemiec. W 1892 r. powrócili tutaj benedyktyni, którzy przybyli z opactwa w Beuron, w dolinie Dunaju⁵⁶. Opactwo było ważnym ośrodkiem XX-wiecznego rozwoju ruchu liturgicznego (o. Odo Casel OSB, o. Ildefons Herwegen OSB). Do dzisiaj działa tu Instytut Liturgiczny im. opata Herwegena, który wyodrębniono w 1948 r. z Akademii Benedyktyńskiej.

We wspólnocie mnichów o. Adalbert pełnił początkowo funkcję ceremoniarza, zakrystiana oraz bibliotekarza. Ta ostatnia z funkcji była bardzo zaszczytna i swoimi początkami sięgała lokacji klasztoru⁵⁷. W ciągu dziejów opactwa zasoby zwiększały się i zmniejszały. Dziś biblioteka liczy 260 tys. woluminów, a 1,5 tys. z nich stanowi spuściznę mnichów z Maria Laach (szczególnie wartościowe są manuskrypty, martyrologia i nekrologi). Konwent na początku lat 50. ubiegłego wieku liczył ok. 120 zakonników⁵⁸. Aktualnie wspólnotę w Maria Laach tworzy 35 mnichów pod przewodnictwem o. przeora Petrusa Nowacka OSB, który ma pol-

⁵² Linnenborn. 2016. „Abt Dr. Adalbert Kurzeja verstorben”, 54.

⁵³ Jego nazwa pochodzi od ogromnego jeziora, nad którym je wzniesiono. *Laach* w języku staroniemieckim oznaczało właśnie jezioro, a nazwa łacińska, która funkcjonowała od XX w., to *Abbatia S. Maria ad Lacum* (Opactwo Świętej Maryi nad jeziorem). Zob. *Opactwo Maria Laach – raj na ziemi* (10.09.2023). <https://www.sekulda.com/opactwo-maria-laach/>.

⁵⁴ Zob. Theodor Bogler, Emmanuel von Severus. 1997. *Maria Laach. Vergangenheit und Gegenwart der Abtei am Laacher See*. Regensburg: Verlag Schnell & Steiner, 4.

⁵⁵ Bogler, von Severus. 1997. *Maria Laach*, 5.

⁵⁶ Istniejące do dziś arcyopactwo św. Marcina to wielki ośrodek benedyktyński. Tradycja fundacji sięga IX w., jednak w obecnej formie klasztor funkcjonuje od 1863 r. Duży wpływ na jego funkcjonowanie i życie miał o. Prosper Gueranger OSP, jeden z prekursorów ruchu liturgicznego. Zob. *Geschichte der Erzabtei St. Martin* (10.10.2020). <https://www.erzabtei-beuron.de/kloster/kultur/kultur-geschichte/index.html>.

⁵⁷ *Bibliothek* (17.09.2020). <https://www.maria-laach.de/bibliothek>.

⁵⁸ AML. [Bez sygn.]. Korrespondenz von Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 1. List opata Adalberta Kurzei do s. Edyty Wójcik OSB z 28 kwietnia 2010 r.

skie korzenie⁵⁹. Rytm dnia wyznaczany jest przez godziny liturgicznej modlitwy brewiarzowej, które gromadzą całą wspólnotę w kościele opactwa, a także przez codzienne obowiązki wynikające z pełnionych funkcji. W Maria Laach dzień rozpoczyna się odmawianiem przez mnichów *Morgenhore*, która stanowi pierwszą modlitwę dnia mnichów⁶⁰. Rozpoczyna się o godz. 5.30 i stanowi godzinę czytania wraz z jutrznią i *invitatorium*. Po raz kolejny mnisi gromadzą się na Eucharystii o godz. 7.30. Całość dnia zamyka kompleta, którą w klasztorze sprawuje się do dnia dzisiejszego o godz. 19.45. Po niej, zgodnie z regułą, mnisi zobowiązani są do świętego milczenia, które trwa aż do poranka następnego dnia⁶¹. Rytm dnia – zgodnie z dewizą: *ora et labora* – opiera się na dwóch filarach: modlitwie i pracy, która uzupełnia pozostały czas. W przypadku o. Adalberta były to prace wykonywane w większości w klasztornej bibliotece, które wymagały dużej odpowiedzialności i rzetelności w pracy przy starych manuskryptach. Pozostałe obowiązki podejmował w klasztornej zakrystii, posługując jako zakrystian oraz ceremoniarz. Jak każdy mnich, podejmował także dyżury w refektarzu, posługując przy stole lub czytając zadaną lekturę w czasie wspólnych posiłków.

15 lutego 1977 r. kapituła wspólnoty „znad jeziora” dokonała wyboru o. Kurzei na 47. opata. Ordynacji na urząd dokonał 20 marca 1977 r. biskup diecezji trewirskiej Bernhard Stein⁶², z którym o. Adalbert współpracował w ramach swojej pracy w *Deutsches Liturgisches Institut* (dalej: DLI)⁶³. Jako swoje motto opackie wybrał słowa: *Confirma fratres tuos* (Utwierdzaj swoich braci)⁶⁴. Oprócz bpa Steina obecni byli wszyscy opaci z kongregacji Beuron, do której należy opactwo Maria Laach, a przewodził im opat wspólnoty z Bad Wimpfen – o. Laurentius Hoheisel OSB (ówczesny przewodniczący kongregacji)⁶⁵. Wśród kapłanów koncelebrujących byli także: bp Wilhelm Kempf z Limburga, księża i zakonnicy z Kolonii, Akwizgranu i Monastyru, a także opat Urbanus Bomm z Maria Laach.

⁵⁹ *Konvent* (10.10.2020). <https://www.maria-laach.de/unser-kloster/leben-im-kloster/konvent.html>.

⁶⁰ *Aktuelle Gottesdienstzeiten* (10.10.2020). <https://www.maria-laach.de/gottesdienstzeiten/>.

⁶¹ *Tagesablauf* (10.10.2020). <https://www.maria-laach.de/unser-kloster/leben-im-kloster/tagesablauf.html>.

⁶² Był to niemiecki duchowny urodzony w 1904 r. Studia specjalistyczne odbył z nauk biblijnych. W 1944 r. został biskupem pomocniczym w Trewirze. Po 13 latach objął urząd biskupa diecezjalnego. Zmarł w 1993 r. *Bishop Bernhard Stein* (12.11.2020). <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bstein.html>.

⁶³ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Zaproszenie na ordynację opacką o. dr. Adalberta Kurzei OSB.

⁶⁴ Łk 22,32.

⁶⁵ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Bischof Dr Bernhard Stein weihte den 47. Abt von Maria Laach, 2.

Krótko potem o. Kurzeję wybrano na przewodniczącego komisji liturgicznej przy *Salzburger Äbtekonzferenz* (salzburska konferencja opatów, która skupia opatów benedyktyńskich z krajów niemieckojęzycznych). W 1981 r. ukazał się zlecony przez tę konferencję, a przygotowany przez komisję opata z Maria Laach, brewiarz monastyczny. W 1988 r. wydano opracowany przez ową komisję monastyczny rytuał⁶⁶.

Kurzeja, jako opat, był osobą niezwykle skromną. Angażował się w losy nie tylko klasztoru, ale i Kościoła w Niemczech i Polsce. Chętnie włączał się w dzieło pojednania między narodami i w posoborowy ruch odnowy Kościoła. W grudniu 1978 r. został zaproszony na obchody 75-lecia wspólnoty ewangelickiej w mieście uzdrowskim Bad Breisig w Nadrenii-Palatynacie⁶⁷. Maria Laach w czasach jego opackiej posługi było miejscem spotkań z różnymi Kościołami i wyznaniem, także pozachrześcijańskimi. Na zaproszenie Kurzei w 1979 r. do opactwa „nad jeziorem” przybyli mnisi buddyjscy, którzy spędzili w klasztorze trzy tygodnie (od 3 do 28 września)⁶⁸. W 1979 r. opactwo zorganizowało spotkanie członków Episkopatu Niemiec i Indii (pod przewodnictwem kard. Josepha Höffnera, metropolity kolońskiego, oraz kard. Lawrence’a Picachy SJ, metropolity Kalkuty), które spotkało się z dużym zainteresowaniem mediów.

W 1990 r. opat Adalbert ukończył 70 lat, czyli – zgodnie z regułami zakonnymi – zobowiązany był złożyć swój urząd, do czego doszło 4 listopada tego roku. Jego następcą został o. Anno Schoenen OSB⁶⁹. Z okazji jego przejścia na emeryturę do opactwa spłynęły liczne podziękowania i gratulacje za dzieła, które podejmował jako opat. Jedną z osób, która w podziękowaniach doceniła działania o. Kurzei, był kanclerz Niemiec Helmut Kohl. W przesłanym do opactwa liście podkreślił rolę, jaką opactwo odgrywało i nadal pełni w lokalnej społeczności oraz dla ludzi z odległych miejsc⁷⁰. Opactwo, któremu przewodził o. Adalbert, określił duchowym miejscem, do którego ludzie przybywają po ciszę i czas na przemyślenia.

⁶⁶ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Totenchronik Abt em. Adalbert Kurzeja OSB.

⁶⁷ AML. [Bez sygn.]. Korrespondenz zu Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 1. List pastora Alfreda Genuita do o. Kurzei z 1 grudnia 1978 r.

⁶⁸ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Notatka o spotkaniu z mnichami buddyjskimi z 22 września 1975 r.

⁶⁹ Anno Schoenen (18.11.2020). https://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Schoenen,_Anno.

⁷⁰ AML. [Bez sygn.]. Korrespondenz zu Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 2: K–L, list Helmuta Kohla do opata Kurzei z 15 listopada 1990 r.

Po złożeniu urzędu opata o. Adalbert powrócił do swojej pierwszej posługi w klasztorze, tj. do służby w klasztornej zakrystii, którą sprawował do końca swojego życia, zgodnie z możliwościami zdrowotnymi⁷¹. W 1996 r. opublikował artykuł na temat związku diecezji katowickiej i kard. Adolfa Bertrama w latach 1939–1945⁷². Po czterech latach w czasopiśmie „Liturgia Sacra” ukazał się nekrolog ks. Johannes Wagnera autorstwa byłego opata⁷³, a w 2011 r. był on współautorem artykułu o wojennych losach parafii św. Michała w Prudniku⁷⁴.

21 marca 2016 r. zmarł następca opata – o. Anno Schoenen⁷⁵. Niedługo po tym wydarzeniu, ze względu na problemy z chodzeniem, o. Adalbert musiał zrezygnować ze wspólnych posiłków. Zdiagnozowano również u niego nowotwór trzustki. Zmarł 12 kwietnia 2016 r. Pogrzeb miał miejsce 21 kwietnia, a jego doczesne szczątki pochowano na klasztornym cmentarzu, tuż przy grobie opata Anno Schoenena. Mszy żałobnej w kościele opactwa przewodniczył przyjaciel zmarłego – bp Jan Wieczorek z Gliwic, a kazanie wygłosił opat Albert Schmidt OSB (prezes kongregacji Beuron)⁷⁶. W uroczystościach uczestniczyli także przedstawiciele rodziny o. Kurzei, przewodnicząca Rady Miasta Kuźnia Raciborska Sabina Chroboczek-Wierzchowska i delegacja parafian wraz z ks. proboszczem Andrzejem Pyttlikiem⁷⁷. 29 kwietnia 2016 r. stosowne egzekwie za śp. o. Adalberta Kurzeję miały również miejsce w Kuźni Raciborskiej, które poprowadził bp Wieczorek.

⁷¹ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Totenchronik Abt em. Adalbert Kurzeja OSB.

⁷² Adalbert Kurzeja. 1996. „Kardinal Bertram und das Bistum Kattowitz 1939–1945”. *Oberschlesisches Jahrbuch* 12: 107–120.

⁷³ Adalbert Kurzeja. 2000. „Ks. prałat Johannes Wagner (1908–1999)”. *Liturgia Sacra* 6 (1): 117.

⁷⁴ Franz Pietsch, Adalbert Kurzeja. 2011. „Auszug aus der Chronik der Pfarrei St. Michael Neustadt OS 1945–1946”. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 69: 19–64.

⁷⁵ 2016. „April 2016”. *Chronik der Abtei Maria Laach* 6: 15.

⁷⁶ Linnenborn. 2016. „Abt Dr. Adalbert Kurzeja verstorben”, 55.

⁷⁷ Wywiad przeprowadzony z Różą Kurzeją, siostrą opata Adalberta (3.08.2017).

4. Twórczość naukowa

W 1958 r. o. Adalbert Kurzeja został wysłany na studia liturgiczne do Trewiru⁷⁸. Promotorem jego pracy doktorskiej był ks. prof. Balthasar Fischer⁷⁹, znany profesor liturgii i ekspert reformy liturgicznej, który po ukończeniu przez Kurzeję studiów zaproponował mu posadę swojego asystenta. Promocja doktorska miała miejsce w 1967 r.⁸⁰ Dysertację doktorską o. Adalbert poświęcił analizie i opisowi najstarszego *Liber Ordinarius*⁸¹ katedry w Trewirze. Wspomniana księga liturgiczna z XIV w. znajduje się w *British Museum* w Londynie, w dziale nazywanym „manuskryptami Harley’a”⁸².

Doktorat o. Adalberta wydany został drukiem w 1970 r. w Monasterze. Popycja składa się z trzech rozdziałów, które podzielone są na mniejsze jednostki. Całość rozpoczyna zbiór archiwów, źródeł i literatury. Wśród nich dostrzec można archiwalia przechowywane w Koblencji, Trewirze, Paryżu i Metz. Kolejną część doktoratu to wprowadzenie z nakreśleniem priorytetowych zagadnień poruszanych w tekście. Główne tematy ujęte w tej części to znaczenie ksiąg zwanych *Liber Ordinarius* oraz ceremoniału katedry w Trewirze na tle historii liturgii w tamtejszej świątyni. W rozdziale pierwszym: *Der älteste Liber Ordinarius der Trierer Domkirche*, autor charakteryzuje samo dzieło, jego układ i treść, porównując je z innymi źródłami: ceremoniałami abpa Baldwina z 1345 r. oraz z bazyliki św. Paulina w Trewirze z ok. 1700 r., a także z *Breviarium Treverense* z 2. połowy XIV w. oraz z *Tonariusem*⁸³ Regino z Prüm, datowanym na ok. 900 r. Druga część pracy, jak również jej trzeci segment, stanowi opis szczegółowych zagadnień, które poruszał trewirski *Liber Ordinarius*: kalendarz świąt (jego rozwój i porównanie z kalendarzami papieża Hadriana i abpa Baldwina z 1345 r.),

⁷⁸ AML. [Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. Totenchronik Abt em. Adalbert Kurzeja OSB.

⁷⁹ Ks. Balthasar Fischer (1912–2016) – niemiecki liturgista, profesor liturgiki w seminarium duchownym w Trewirze. Należał do wielu grup i zespołów wdrażających reformy posoborowe w Niemczech. Był doradcą biskupów w Komisji Liturgicznej Episkopatu Niemiec. Zob. Hansjörg auf der Maur, Bruno Kleinheyer. 1972. *Zeichen des Glaubens. Studien zu Taufe und Firmung. Balthasar Fischer zum 60. Geburtstag*. Freiburg: Benziger Verlag, 22.

⁸⁰ Linnenborn. 2016. „Abt Dr. Adalbert Kurzeja verstorben”, 54.

⁸¹ Księgi określane tym mianem to ceremoniały, zawierające opisy form kultu i rytuałów sprawowanych w danym miejscu.

⁸² *Harley manuscripts* (15.10.2020). <https://www.bl.uk/collection-guides/harley-manuscripts>.

⁸³ Tonariusz to średniowieczna księga, w której skupiona jest teoria i praktyka muzyczna ośrodków liturgicznych. Pojawił się już w IX w. Zob. Czesław Grajewski. 2012 „Tonariusz jako dydaktyczny typ źródła muzyki liturgicznej”. *Annales Lublinenses pro Musica Sacra* 3 (3): 77–86.

wspomnienia świętych, używane kolory liturgiczne szat itp.⁸⁴ Kolejna część, poświęcona liturgiom stacyjnym i procesjom w liturgii katedralnej”, podzielona jest na następujące po sobie passusy:

1. Katedra i kościół Najświętszej Maryi Panny⁸⁵: topografia katedry i krużganków, położenie ołtarzy ludowych w katedrze, nowe zabudowania katedry i pomieszczenia kapituły w jej krużgankach⁸⁶.
2. Pozostałe, wspomniane w *Liber Ordinarius* kościoły i kaplice.
3. Właściwe stacje: katedra jako kościół stacyjny, pozostałe kościoły w i poza miastem jako stacje (np. na procesje w dni krzyżowe), *Wolfsprozession* (procesja wilków)⁸⁷, procesje patronalne.
4. Pozostałe procesje liturgii katedralnej.
5. Nadzwyczajne procesje przy specjalnych okazjach (np. związane z pogrzebem czy otrzymaniem kościelnych lub świeckich dostojenstw)⁸⁸.

W dalszej części rozdziału o. Kurzeja ujął opis liturgii godzin w katedrze w Trewirze. Trzeci, ostatni rozdział doktoratu o. Adalberta, to podsumowanie i wnioski. Benedyktyn z Maria Laach zestawia w nim źródła wykorzystane przez niego i ukazuje rozwój rzymsko-trewirskiej liturgii. Podejmuje także próbę historyczno-rozwojowego przeglądu modlitwy brewiarzowej w kościele w Trewirze. Rozdział został opatrzony także opisem reguł edytorskich stosowanych przez autora.

Do naukowego dorobku o. Kurzei należą 4 artykuły naukowe (w tym 3 opublikowane). Pierwszy z nich zamieszczony został w 1966 r. w „Oberschlesisches Jahrbuch” i poświęcony kard. Adolfowi Bertramowi jako szczególnemu opiekunowi diecezji katowickiej w trudnych latach II wojny światowej⁸⁹. Kolejny artykuł ukazał się w czasopiśmie „Treierer Theologisches Zeitschrift” i traktuje o rozwoju liturgii go-

⁸⁴ Adalbert Kurzeja. 1970. *Der älteste „Liber Ordinarius” der Trierer Domkirche (London, Brit. Mus., Harley 2958, Anfang 14. Jh.). Ein Beitrag zur Liturgiegeschichte der deutschen Ortskirchen*. Münster: Aschendorff Verlag, II.

⁸⁵ Powstał w XIII w. Jest częścią kompleksu katedralnego w Trewirze, połączony z katedrą wąskim przejściem. Zob. Roman Monuments, Cathedral of St Peter and Church of Our Lady in Trier (26.10.2020). <https://www.whc.unesco.org/en/list/367>.

⁸⁶ Kurzeja. 1970. *Der älteste „Liber Ordinarius”*, 222–249.

⁸⁷ Odbywała się w środę po III niedzieli wielkanocnej. Był to rodzaj procesji błagalnej z prośbą o urodzaje i o uniknięcie klęsk. Jej początki sięgają czasów, kiedy proszono o ochronę przed plagą wilków. Zob. Kurzeja. 1970. *Der älteste „Liber Ordinarius”*, 317–319.

⁸⁸ Kurzeja. 1970. *Der älteste „Liber Ordinarius”*, 251–349.

⁸⁹ Adalbert Kurzeja. 1996. „Kardinal Bertram und das Bistum Kattowitz 1939–1945”, 107–120.

dzin w diecezji trewirskiej⁹⁰. Ostatni opublikowany artykuł, którego o. Kurzeja jest współautorem, to opis historii parafii św. Michała w Prudniku w latach 1945–1946. Opisuje on losy parafii, księży i kościoła parafialnego w niełatwym okresie końca II wojny światowej oraz powojennych przemian⁹¹. O. Adalbert napisał także niewielki tekst zatytułowany: *War Kardinal Bertram ein „Germanisator des Schlesiens“?*, który do dnia dzisiejszego pozostaje w maszynopisie. Tekst dotyczy zapatrywań politycznych oraz narodowych kard. Bertrama w trudnym czasie narodowego socjalizmu oraz II wojny światowej⁹². W pracy podkreślone zostały wysiłki kardynała, które miały na celu ochronę ludzi przed dyskryminacją pod względem języka narodowego w liturgii czy organizowanego w parafiach duszpasterstwa. O. Kurzeja jest także autorem obszernej bibliografii, poświęconej liturgii od czasów Karolingów aż do reformy Soboru Trydenckiego. Tekst, jako dwie odrębne części, ukazał się w czasopiśmie wydawanym przez opactwo Maria Laach, czyli „Archiv für Liturgiewissenschaft”⁹³. Ostatnie dzieło o. Kurzei to nekrolog ks. Johannes Wagnera, który był pierwszym dyrektorem DLI w Trewirze, a który należał do grona pionierów reformy liturgicznej w Niemczech po *Vaticanum Secundum*⁹⁴.

5. Działalność w ramach odnowy liturgicznej *Vaticanum Secundum*

O. Kurzeja jako pracownik DLI i asystent ks. prof. Baltahsara Fischera żywo udzielał się w pracach nad powstaniem odnowionych ksiąg liturgicznych. Także w polskich księgach liturgicznych znajdziemy przykłady jego pracy. Żywo udzielał się w pracach w ramach komisji liturgicznej przy Episkopacie Niemiec, do której należeli m.in.: bp Bernard Stein, prof. Bruno Kleinheyer z Ratzybony czy kard. Hermann Volk, biskup Moguncji⁹⁵.

⁹⁰ Adalbert Kurzeja. 1968. „Die Etappen in der Entwicklung des Stundengebets in der Trierer Kirche“. *Trierer Theologisches Zeitschrift* 77: 104–119.

⁹¹ Pietsch, Kurzeja. 2011. „Auszug aus der Chronik der Pfarrei St. Michael Neustadt OS 1945–1946”, 19–64.

⁹² Adalbert Kurzeja. *War Kardinal Bertram ein „Germanisator des Schlesiens“?*. Maria Laach (mps), 1–10.

⁹³ Adalbert Kurzeja. 1966–1968. „Die Liturgie von der Karolingerzeit bis zur tridentinischen Reform”. Cz. 1. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 9 (2): 445–479. Adalbert Kurzeja. 1968. „Die Liturgie von der Karolingerzeit bis zur tridentinischen Reform”. Cz. 2. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 11 (2): 545–568.

⁹⁴ Kurzeja. 2000. „Ks. prałat Johannes Wagner (1908–1999)”, 117–118.

⁹⁵ *Archiv des Deutsches Liturgisches Institut in Trier* (dalej: DLI Trier). [Bez sygn.]. Protokolle 1969–1978. Internationale Arbeitsgemeinschaft der liturgischen Kommissionen im deutschen Sprachgebiet 9–12 Juli 1964, 1.

Opracowaniu o. Kurzei polecone były tzw. *Diözesanproprien*, czyli teksty na wspomnienia świętych dla danych diecezji. Benedyktyn odpowiadał za ich tłumaczenie z języka łacińskiego na język niemiecki, a gotowe teksty przekazywane były do zatwierdzenia przez całą komisję, by później trafić po kanoniczną aprobację do Rzymu. Na początku 1976 r. o. Adalbert został jednogłośnie wybrany na przewodniczącego komisji tłumaczeń brewiarza przy całym gremium liturgicznym pracującym nad nowymi księgami⁹⁶. Zadanie przygotowania *Diözesanproprien* zostało już wówczas zakończone, a potwierdzenie z rzymskich dykasterii zostało właśnie co udzielone. O. Adalbert był także odpowiedzialny za sporządzenie tekstów o świętych do Liturgii godzin, przez co zmuszony był do ożywionych kontaktów ze wszystkimi diecezjami w Niemczech. Podczas spotkania komisji w dniach 18–21 października 1976 r. o. Adalbert został wybrany na przewodniczącego Międzynarodowej Komisji Tłumaczeń, która działała w Rzymie w ramach całej Komisji Liturgicznej⁹⁷.

Benedyktyn z Maria Laach pracował również w komisji opracowującej odnowiony brewiarz. Brał udział w licznych spotkaniach tego gremium w latach 1976–1977⁹⁸. Podczas ostatniego z nich przedstawił kwestię przygotowywanych tekstów na wspomnienia świętych w diecezjach niemieckich. Podał wtedy także listę 53 świętych i błogosławionych wraz z datą ich wspomnienia oraz diecezją odpowiedzialną za przygotowanie notki biograficznej. Teksty robocze, które pozostały po o. Kurzei, świadczą o tym, że analizował je dokładnie. Przykładowo: na marginesach zapisywał wiele swoich sugestii co do treści, formy i stylu przygotowywanych modlitw⁹⁹.

O. Adalbert pisał także teksty liturgiczne. Jego autorstwa jest m.in. formularz mszalny i prefacja własna na wspomnienie św. Jadwigi Śląskiej¹⁰⁰. Ów akcent jego pracy dostrzec można również w polskim mszale. Wysłał on bowiem prefację na wspomnienie tej świętej w języku niemieckim do Opola, a bp Franciszek Jop dostarczył ją o. Franciszkowi Małaczyńskiemu OSB z Tyńca, by ją przetłumaczono i umieszczono w polskim mszale¹⁰¹.

⁹⁶ DLI Trier. [Bez sygn.]. Protokolle 1969–1978. Internationale Arbeitsgemeinschaft der liturgischen Kommissionen im deutschen Sprachgebiet 6–9 Januar 1976, 8.

⁹⁷ DLI Trier. [Bez sygn.]. Protokolle 1969–1978. Internationale Arbeitsgemeinschaft der liturgischen Kommissionen im deutschen Sprachgebiet 18–21 Oktober 1976, 25.

⁹⁸ DLI Trier. [Bez sygn.]. Stundenbuch XXVII, Stundengebet 1978, Preces, Vorarbeiten 1975–1978, 2–31.

⁹⁹ DLI Trier. [Bez sygn.]. Stundenbuch XIII, Stundengebet 1978, Vierwochenpsalter. Pater Adalbert, 21–24.

¹⁰⁰ Linnenborn. 2016. „Abt dr Adalbert Kurzeja verstorben”, 54.

¹⁰¹ Helmut Sobeczko. 2016. „Opat dr Adalbert Kurzeja”. *Liturgia Sacra* 22 (1): 261.

*

Życie opata Adalberta Kurzei OSB przepełnione było zaangażowaniem nie tylko na rzecz wspólnoty zakonnej, do której należał, lecz również pełne działań na rzecz Kościoła lokalnego w Niemczech i w Polsce. W wielu momentach jego życie przelatało się z burzliwymi, ale także jakże podniosłymi dziejami najnowszej historii. Z pewnością należy on do postaci, których życie i działalność są wartym uchronienia od zapomnienia. Cel artykułu został zrealizowany przez rzeczową analizę dostępnych źródeł i stworzenie treściwej syntezy bogactwa jego życia. Pewne aspekty jego życia nie zostały jednak poruszone. Do opracowania pozostaje kwestia jego zaangażowania w dzieło pojednania polsko-niemieckiego.

Dobrym podsumowaniem całego życia o. Kurzei jest jego zawołanie: „Utwierdzaj swoich braci” (Łk 22,32). Większość bowiem podejmowanych przez niego działań i zadań miała służyć braciom i siostram, podejmującym ideał służby Bogu i ludziom.

*

Bibliografia

Podmiotowa

- Kurzeja Adalbert. 1966–1968. „Die Liturgie von der Karolingerzeit bis zur tridentinischen Reform”. Cz. 1. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 9 (2): 445–479.
- Kurzeja Adalbert. 1968. „Die Liturgie von der Karolingerzeit bis zur tridentinischen Reform”. Cz. 2. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 11 (2): 545–568.
- Kurzeja Adalbert. 1968. „Die Etappen in der Entwicklung des Stundengebets in der Trierer Kirche”. *Trierer Theologisches Zeitschrift* 77: 104–119.
- Kurzeja Adalbert. 1970. *Der älteste „Liber Ordinarius” der Trierer Domkirche (London, Brit. Mus., Harley 2958, Anfang 14. Jh.). Ein Beitrag zur Liturgiegeschichte der deutschen Ortskirchen*. Münster: Aschendorff Verlag.
- Kurzeja Adalbert. 1996. „Kardinal Bertram und das Bistum Kattowitz 1939–1945”. *Oberschlesisches Jahrbuch* 12: 107–120.
- Kurzeja Adalbert. 2000. „Ks. prałat Johannes Wagner (1908–1999)”. *Liturgia Sacra* 6 (1): 117–118.
- Kurzeja Adalbert. 2005. *Mein Weg zum Maria Laach*. Maria Laach: Abtei Maria Laach.
- Kurzeja Adalbert. *War Kardinal Bertram ein „Germanisator des Schlesiens”?*. Maria Laach (mps).
- Pietsch Franz, Kurzeja Adalbert. 2011. „Auszug aus der Chronik der Pfarrei St. Michael Neustadt OS 1945–1946”. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 69: 19–64.

Przedmiotowa

Źródła niedrukowane

Archiv der Abtei Maria Laach (AML)

[Bez sygn.]. Korrespondenz von Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 1: 2000–2015.

[Bez sygn.]. Korrespondenz zu Dr. Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016. T. 1: A–J. T. 2: K–L.

[Bez sygn.]. Personalakten von Abt Adalbert Kurzeja OSB 1952–2016.

Archiv des Deutsches Liturgisches Institut in Trier (DLI Trier)

[Bez sygn.]. Protokolle 1969–1978.

[Bez sygn.]. Stundenbuch XXVII, Stundengebet 1978, Preces, Vorarbeiten 1975–1978.

[Bez sygn.]. Stundenbuch XIII, Stundengebet 1978, Vierwochensalter.

Archiwum Domu Prowincjalnego Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny w Leśnicy

[Bez sygn.]. Kronika klasztoru NMP w Kuźni Raciborskiej 1939–1959.

Archiwum Parafii św. Marii Magdaleny w Kuźni Raciborskiej (AP Kuźnia Rac.)

[Bez sygn.]. Kronika parafii św. Marii Magdaleny w Kuźni Raciborskiej. T. 1.

[Bez sygn.]. Księga chrztów 1884–1945.

Archiwum Prywatne Rozalii Kurzei (AP Kurzeja)

[Bez sygn.]. Korespondencja o. Adalberta Kurzei do siostry 1945–2015.

Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Kuźni Raciborskiej (USC Kuźnia Rac.)

[Bez sygn.]. Śluby. Kuźnia Raciborska 1907 r.

[Bez sygn.]. Urodzenia. Kuźnia Raciborska 1920–1923.

[Bez sygn.]. Zgony. Kuźnia Raciborska 1962 r.

[Bez sygn.]. Zgony. Kuźnia Raciborska 1968 r.

Archiwum Zespołu Szkół Ekonomicznych w Raciborzu (spuścizna po
Archiwum Królewskiego Gimnazjum Ewangelickiego w Raciborzu;
AZSE Racibórz)

[Bez sygn.]. Reifeprüfung – Ostern 1939.

Źródła drukowane

1939. *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1939*. Breslau: Kanzlei der Erzbischöflichen Kurie.
1940. *Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1940*. Breslau: Kanzlei der Erzbischöflichen Kurie.
1968. *Rocznik kościelny Śląska Opolskiego*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
2016. „April 2016”. *Chronik der Abtei Maria Laach* 6: 15.
- Herwegen Ildefons. 1944. *Sinn und Geist der Benediktinerregel*. Einsiedeln: Verlagsanstalt Benziger.

Opracowania

- Bochnak Władysław. 1989. *W służbie Bogu i ludziom. Sylwetki Ślązaków*. Marki-Struga: Michalium.
- Bogler Theodor, Severus Emmanuel von. 1997. *Maria Laach. Vergangenheit und Gegenwart der Abtei am Laacher See*. Regensburg: Verlag Schnell & Steiner.
- Burek Jan. 1981. Dzieje Raciborza od czasów piastowskich do 1741 r. W *Racibórz. Zarys rozwoju miasta*. Red. Jan Kantyka, 39–85. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Górecki Piotr. 2015. Duszpasterstwo w archidiecezji wrocławskiej w czasie II wojny światowej (wybrane przykłady aktywności duszpasterskiej). W *Tragedia górnośląska w miejscowościach podopolskich – 1945*. Red. Piotr Górecki, 27–47. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Górecki Piotr. 2017. *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*. Gliwice – Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.
- Grajewski Czesław. 2012. „Tonariusz jako dydaktyczny typ źródła muzyki liturgicznej”. *Annales Lublinenses pro Musica Sacra* 3 (3): 77–86.
- Kończkowski Stefan. 1924. *Twórczość Jana Kasprowicza*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Kopiec Jan. 2009. Rudy po sekularyzacji opactwa. W *Cystersi w Rudach*. Red. Franciszek Wolnik, 161–169. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.

- Koskowski Józef. 1997. Św. Wojciech Adalbert Sławanikowicz (ok. 956–997). Biskup praski, mnich benedyktyński, misjonarz wielu narodów, patron Polski, patron kilku archidiecezji i diecezji oraz Akcji Katolickiej w Polsce. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów.
- Kozina Bartosz. 2009. „Prekursor kuźniańskiego przemysłu”. *Historia Lokalna* 3 (2): 14–15.
- Linnenborn Marius. 2016. „Abt Dr. Adalbert Kurzeja verstorben”. *Schlesien in Kirche und Welt* 43 (2): 54–55.
- Maur Hansjörg auf der, Kleinheyer Bruno. 1972. *Zeichen des Glaubens. Studien zu Taufe und Firmung. Balthasar Fischer zum 60. Geburtstag*. Freiburg: Benziger Verlag.
- Newerla Paweł, Lasak Robert. *Jubileusz 200-lecia Królewskiego Ewangelickiego Gimnazjum* (17.01.2020). <https://www.raciborz.com.pl/2019/04/06/jubileusz-200-lecia-krolewskiego-ewangelickiego-gimnazjum.html>.
- Potthast August. 1856. *Geschichte der ehemaligen Cistercienserabtei Rauden in Oberschlesien*. Leobschütz: Verlag von Rudolf Bauer.
- Sieradzka Danuta. 1992. *Prezydent Katowic w latach 1928–1939 Adam Kocur*. Katowice: Muzeum Historii Katowic.
- Snoch Bogdan. 2006. *Górnośląski leksykon biograficzny. Suplement do wydania drugiego*. Katowice: Muzeum Śląskie.
- Sobeczko Helmut. 2016. „Opat dr Adalbert Kurzeja”. *Liturgia Sacra* 22 (1): 261–262.
- Szymański Andrzej. 2008. Zabór Domu Dziecka „Caritas” w Kuźni Raciborskiej przez władze komunistyczne 6 listopada 1946 r. W *Problemy własności w ujęciu historyczno-prawnym*. Red. Ewa Kozerska, Andrzej Szymański, Piotr Sadowski, 95–103. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Wywiady

Wywiad przeprowadzony z Elżbietą Chroboczek, przyjaciółką opata Kurzei (3.08.2017).

Wywiad przeprowadzony z Różą Kurzeją, siostrą opata Adalberta (3.08.2017).

Wywiad przeprowadzony z ks. Helmutem Sobeczką (17.05.2017).

*

Streszczenie: O. Adalbert (Franz) Kurzeja urodził się w 1920 r. w rodzinie Paula i Agnes Kurzejów. Jego młodość przypadła na niełatwy okres historii. Po ukończeniu gimnazjum w Raciborzu wstąpił do seminarium duchownego we Wrocławiu. Naukę jednak szybko przerwała wojna, ponieważ został zwerbowany do wojska. Koniec wojny zastał go we Włoszech, gdzie jako ochotnik odgruzowywał zniszczone opactwo na Monte Cassino. Dalsze lata wypełniały studia teologiczne w Rzymie, przyjęcie święceń kapłańskich i wreszcie życie jako mnich benedyktyński w konwencie opactwa w Maria Laach.

W 1967 r. ukończył studia z liturgiki, wieńcząc je doktoratem. Przez wiele lat udzielał się w Trewirze i odpowiedzialny był za prace w ramach reformy liturgii po Soborze Watykańskim II w Niemczech. W latach 1977–1990 pełnił funkcję opata Maria Laach.

Słowa kluczowe: o. Adalbert Franz Kurzeja OSB, Kościół po II wojnie światowej, opactwo w Maria Laach, posoborowa odnowa liturgiczna Kościoła, Niemiecki Instytut Liturgiczny.

Abstract: Abbot Adalbert Kurzeja OSB (1920–2016) – Life and Service. Father Adalbert (Franz) Kurzeja was born in 1920 to Paul and Agnes Kurzeja. His youth fell during an uneasy period in history. After graduating from high school in Raciborz, he entered the seminary in Breslau. However, his studies were quickly interrupted by the war, as he was recruited into the army. The end of the war found him in Italy, where he volunteered to deconstruct the destroyed abbey on Monte Cassino. The following years were filled with theological studies in Rome, taking ordination as a priest and finally living as a Benedictine monk at the abbey convent of Maria Laach. In 1967 he completed his studies in liturgy, crowning it with a doctorate. He was active in Trier for many years and was responsible for the work of liturgical reform after Vatican II in Germany. From 1977 to 1990, he served as abbot of Maria Laach.

Keywords: Father Adalbert Franz Kurzeja OSB, Church after II World War, Abbey of Maria Laach, liturgical renewal after the Second Vatican Council, German Liturgical Institute.